

Irma Antanaitytė – Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių literatūros katedros doktorantė.

Moksliniai interesai: Rytų Prūsija, šiuolaikinė lietuvių literatūra, imagologija.

Adresas: Liepų g. 44 A–9, LT-92107 Klaipėda.

Tel. (+370 ~ 62) 784 290.

El. paštas: i.antanaityte@hmf.vdu.lt.

Irma Antanaitytė – PhD student of the Department of Lithuanian Literature, Vytautas Magnus University.

Research interests: East Prussia, contemporary Lithuanian literature, imagology.

Address: Liepų g. 44 A–9, LT-92107 Klaipėda.

Phone: (+370 ~ 62) 784 290.

E-mail: i.antanaityte@hmf.vdu.lt.

Irma Antanaitytė

Vytauto Didžiojo universitetas

TARP LIETUVININKO IR VOKIEČIO: IMAGOLOGINIS ROMANO „VILIUS KARALIUS“ PERSKAITYMAS

Anotacija

Šiame straipsnyje naujai – pasitelkiant imagologijos teoriją – perskaitomas didžiausias Ievos Simonaitytės romanas „Vilius Karalius“ (1977-ųjų leidimas). Parodomas ne tik prancūzų imagologo Daniel-Henri Pageaux išskirtų požiūrių (*manijos, fobijos, filijos* bei *idiokrazijos*) į kitą kultūrą išryškėjimas romane, bet ir svarstoma, ar atsiveria naujų romano vertinimo perspektyvų. Kaip antraeile metodologine atrama straipsnyje naudojamosi ir kito imagologo Joepo Leersseno akcentuojama centro bei periferijos skirtimi, ryškiai atsiskleidžiančia „Viliuje Karaliuje“. Kadangi I. Simonaitytės tekste vaizduojamas lietuvininko susidūrimas su vokiškąja kultūra, daugiausia dėmesio straipsnyje skiriama veikėjų tarpusavio įtampoms. PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: I. Simonaitytė, lietuvininkas, imagologija, manija, fobija, filija, idiokrazija.

Abstract

This article newly peruses the largest Ieva Simonaitytė's "Vilius Karalius" novel (1977 edition) using imagology theory. Not only the approaches towards other culture (*mania, phobia, philia* and *idiocracy*) distinguished by French imagologist Daniel Henri Pageaux are presented, but also it is being considered whether new evaluation perspectives of this novel are discovered. Another imagologist Joeph Leerssen emphasizes contrast between the centre and the periphery that is vividly revealed in "Vilius Karalius". His distinction is the

secondary methodological support in this work. Since the collision of German culture with Minor Lithuanian is represented in I. Simonaitytė's text, the most attention in this article is paid to the conflicts between the characters.

KEY WORDS: I. Simonaitytė, Minor Lithuanian, imagology, mania, phobia, philia, idocracy.

DOI : <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v19i0.1322>

Įvadinės pastabos

„Viliaus Karaliaus“, didžiausiojo Ievos Simonaitytės (1897–1978) romano, rašyto dvidešimt metų (pirmasis tomas išleistas 1939-aisiais, antrasis – 1956 m.), veiksmas prasideda 1903 m., kai lietuvininkų gyvenama teritorija buvo tik dalis Vokietijos imperijos. Dviejų kultūrų – lietuvininkų bei vokiškosios – sambūvis ir jo nulemta veikėjų tarpusavio įtampa, galima teigti, yra šio romano pagrindas: didelė dalis kūrinyje pavaizduotų konfliktų kyla būtent tada, kai susiduria skirtingoms kultūroms priklausantys personažai, ar tuomet, kai išsiskiria veikėjų požiūriai į vokiškumą. Vokiečių bei lietuvininkų santykiai, lietuvininko požiūris į kitatautį (ir atvirkščiai) skleidžiasi kaip reikšmingas, nuo tekste vaizduojamos lietuvininko kasdienybės neatsiejamas kūrinio nagrinėjimo aspektas. Čia ir slypi imagologinė „Viliaus Karaliaus“ analizės galimybė, juk šiai teorijai, vadinamosioms „įvaizdžių studijoms“, rūpi kitos tautos įvaizdžiai, savivaizdžiai, stereotipai, o jų nagrinėjimas, pasak Joepo Leersseno (2007, 29), yra susijęs su tautų tarpusavio santykių problematika. Šio straipsnio tikslas – I. Simonaitytės romano „Vilius Karalius“ perskaitymas, skatinantis apmąstyti kūrinį iš naujos – imagologinės – perspektyvos, daugiausia dėmesio skiriant lietuvininko ir vokiečio požiūriams į vienas kitą. Iki šiol lietuvininkų santykį su vokiškąja kultūra rašytojos kūryboje išsamiausiai yra aprašęs Vytautas Kubilius knygoje „Ievos Simonaitytės kūryba“, kur svarbiausias romano probleminis taškas, anot V. Kubiliaus (1987, 207), yra „nacionalinė situacija“ – šia kryptimi autorius ir „atveria“ kūrinio herojus. Prabėgus pakankamai ilgam laikui nuo minėto leidinio pasirodymo 1987-aisiais, naujas „Viliaus Karaliaus“ perskaitymas svarbus kaip ankstesnes įžvalgas papildantis, gilinantis darbas, aktualizuojantis skirtingų kultūrų sąveiką I. Simonaitytės tekste ir minėtai sąveikai skiriantis daugiausia dėmesio.

Imagologinė tyrimo prieiga

Prancūzų profesorius emerito Daniel Henri Pageaux (g. 1939) išskirti požiūriai į kitą kultūrą (*manija*, *fobija*, *filija* bei *idiokrazija*), kuriems šiame straipsnyje tenka metodologinės atramos vaidmuo, mūsų literatūrologijoje pirmą kartą buvo pritaikyti profesorės Nijolės Vaičiulėnaitės-Kašlionienės darbuose. Iki šiol ši mokslininkė išlieka nuosekliausiai D. H. Pageaux įžvalgas taikanti autorė, o plačiausiai minėtus žvilgsnių į kitą rakursus ji (2011, 15) aprašo monografijoje „Lietuvos įvaizdis prancūzų literatūroje: vienos barbarybės istorija“:

Manija (*la manie*), kai stebimoji kultūra viršesnė už ją vertinančią kultūrą <...>; fobija (*la phobie*), kai stebimoji kultūra vertinama kaip menkesnė už stebinčios šalies tikrovę <...>; filija (*la philie*), kai abi kultūros vertinamos pozityviai: *svetimas* yra ne viršesnis ir ne žemesnis už *savą*, bet unikalus. Be šių, dar minimas ketvirtas požiūris – šališkas, individualus, paakintas temperamento; tai – idiokrazija (*idiocrasie*).

Nurodytą D. H. Pageaux teorinį konceptą N. Vaičiulėnaitė-Kašlionienė mini ir mokomajame leidinyje „Literatūrinė komparatyvistika: pamatinės teorijos ir atsinaujinanti praktika“ (2013 m.), juo remiasi publikacijose, iš kurių naujusia yra „Chevalier de Boudono *Lietuviški laišakai* – tarpkultūrinio bendravimo instrumentas“ (2015 m.).

Pasak D. H. Pageaux (1989, 152), *manija*, kaip jau yra žinoma mūsų literatūrologijoje, išreiškia savosios kultūros nuvertinimą bei labiau atskleidžia *kito* mirażą (pranc. *mirage*), o ne įvaizdį. *Fobija*, itin pozityvaus savęs vertinimo, o *kito* nuvertinimo, laikymo žemesniu nuoroda, taip pat, anot profesorius, yra labiau mirażas, ji – *kito* mirties simbolis. *Filija* siekiama pusiausvyros, kurią *manija* ar *fobija* pažeidžia, šio požiūrio į *kitą* dialogiškumą pabrėžia ir N. Vaičiulėnaitė-Kašlionienė (2012, 24): *filija* yra tuomet, kai „siekiama tarpkultūrinio dialogo“:

Naudinga paminėti, kaip D. H. Pageaux (1995, 141) aiškina įvaizdžio ir politinių, kultūrinių bei kitų tam tikro meto realiųjų (t. y. konteksto) santykį: įvaizdis, nurodoma, nesutampa su laikotarpio realijomis, tačiau visada yra susijęs su apibrėžta kultūrine situacija – „tam tikru istoriniu momentu, esant tam tikroje kultūroje neįmanoma kalbėti ir rašyti apie Kitą bet ką“. Kalbėjimą apie stebimąją kultūrą (pranc. *culture regardée*) rašantysis gali laisvai pasirinkti. Šis kalbėjimas transliuoja informaciją ne tik apie stebimą

objektą, bet ir apie pačią stebingąją kultūrą (pranc. *culture regardante*). D. H. Pageaux rašo ir apie vieną iš imagologijos sąvokų bei tyrimų objektų – stereotipą. Jį autorius vadina „ypatinga įvaizdžio forma“ (1989, 139), nuoroda, „signalu“ į vieną interpretacijos galimybę.

Tautiniais stereotipais domisi ir kitas imagologijos atstovas, kultūros istorikas Joepas (Josephas Theodooras) Leerssenas (g. 1955). Pasak šio Amsterdamo universiteto profesoriaus, politinės aplinkybės daro įtaką teigiamų ar neigiamų tautinių stereotipų formavimuisi: šalis, kelianti politinę, ekonominę grėsmę, dažniausiai apibūdinama neigiamai (ksenofobija), o nekeliančioji grėsmės – patraukliai (egzotizmas, ksenofilija).¹ Itin tinkama „Viliaus Karaliaus“ analizei yra J. Leersseno minima centro (kosmopolitiškas, kultūrinis, modernus, pažangus) bei periferijos (tradiciška, nepriklausoma nuo laiko, atsilikusi ir „natūrali“) skirtis, atsiskleisianti šiame straipsnyje vėliau. Minėta distinkcija ir jos vertės gali būti regimos teigiamai arba neigiamai, taip skirstoma gali būti tiek šalis (Nyderlandų pramoniniai rajonai kaip centras, o Zelandijos sala, Limburgas ir kt. – periferija), tiek konkretus šalies regionas (Limburgo provincijos miestas Maastrichtas kaip centras, o kaimo vietovės – periferija); įmanomas ir globalus skirstymas, kai periferija laikomas „Trečiasis pasaulis“ – visas išvardytas grupes vienija panaši struktūra: išsivystęs centras ir atsilikusi periferija. Į mūsų literatūrologiją J. Leersseno įžvalgų „įnešė“ Laura Laurušaitė publikacijoje „Imagologija kaip instrumentas (e)migracinio identiteto specifikai tirti“ (2014 m.), „Rytų Europiečio sindromas šiuolaikinės (e)migracijos naratyvuose“ (2014 m.).

Fobiškasis žvilgsnis į kitą kultūrą

Nors V. Kubilius (1987, 204) romaną „Vilius Karalius“ yra įvardijęs „vienos kartos“ kūrinium, „tos kartos, kuri gimė paskutiniajame XIX a. dešimtmetyje, kuri buvo išvaryta į pasaulinio karo apkasus ir grįžo į Aukštųjų žemę, žiauriai sužalota, be tikėjimo ir vilties“ (V. Kubiliaus apibūdintai kartai priklauso Martynas, Anskis bei Vilius Karaliai ir kt. jų bendraam-

¹ J. Leerssenas yra imagologijai skirtos svetainės <http://www.imagologica.eu> koordinatorius. Jo tekstą, kurio keletas fragmentų perfrazuojama straipsnio autorės, galima rasti šiuo adresu: <http://www.imagologica.eu/leerssen>. Kadangi šalia J. Leersseno straipsnio nenurodyta parašymo data, taip pat nėra puslapių, jie nenurodomi ir šiame straipsnyje.

žiai), vis dėlto senosios lietuvininkų kartos nuostatos vokiškumo atžvilgiu I. Simonaitytės tekste ganėtinai plačiai atskleistos.

Jau pats pirmasis kūrinio konfliktas kyla tarp senosios kartos atstovių – Anės Tautrimienės bei Šalteikių kaimo moterų. Lietuvininke gimusi Anė, gyvenanti Berlyne ir atvykusi į tėvo – Šalteikių Šalteikio – laidotuves, lietuvininkų aplinkoje jaučiasi svetima, o šie taip pat jos sava nelaiko (nutaatėjęs kraštietis jiems – vokietis). Anei priimtinesnė vokiškoji kultūra, ją moteris laiko viršesne bei sava:

– Kas tai yra matęs, – laidoti žmogų be kunigo palydėjimo, – ėmė ji atsibarti. – **Vokietijoje nė apsirikęs** taip ko nerasi. Ar mano tėvas nebuvo nusipelnęs būti kunigo palydimas? Aš esu visiškai patenkinta jo pamokslu. <...> Tik gaila, kad jis negalėjo kalbėti vokiškai. **Vokiškai** man daug **geriau** viskas **prie širdies** eina (Simonaitytė 1977, 22).²

„Ach, kokie jie atsilikę! Moderniškas žmogus jiems visiškai svetimmas...“ (24), – mąsto Anė, o šios veikėjos mintys pabrėžia jos aukštą saviwertę bei pranašumą. Tačiau lietuvininkai visiškai nemano esantys atsilikę, kaimo moterys išdidžiai Anei atsako:

– Tada tikrai iš nustebimo **nebaštininkas būtų atsisėdęs** grabė, kad jo namuose, ir net jį lydint į kapus, laikomos vokiškos pamaldos, – **su dideliu pasipiktinimu** pastebėjo Gervinienė (22).

Arba:

– Eik, **nekišk savo vokiečių!** Mes esame lietuvininkai, tai lietuviškai ir laidosime. **Mums** kitų dievų **nereikia** (24).

Susidūrus skirtingoms kultūroms, kiekvienos jų atstovės laiko svetimą ją žemesne, tad tarpusavio supratimui tarpės nebelieka.

Anės vyras, atvykęs drauge su žmona į laidotuves, savo tėvyne laiko Vokietiją, vokiečių kalbą jis moka puikiai – „tarsena taip pat jau nebesiskiria nuo berlyniečio“ (28); Tautrimas, kaip ir jo žmona, laiko save pranašesniu: „Berlyne kunigai prisitaiko prie laiko dvasios, jie **modernūs**. O iš Vilko lūpų girdėti **viduramžiai**“ (27).

Ryškią veikėjų tarpusavio atskirtį parodo ne tik aprašytame konflikte išryškėjusios abipusės fobiškos nuostatos bei modernaus ir atsilikusiojo

² Toliau cituojant I. Simonaitytės romaną „Vilius Karalius“ rašomas tik citatos vieta žymintis puslapio numeris.

priešprieša, bet ir gyvenamosios teritorijos suvokimas; tiek lietuvininkas, tiek vokiečių gyvena toje pačioje Vokietijos imperijoje, tačiau Vokietija lietuvininkas laiko tik miestieškąją teritorijos dalį: „Kas į **Vokietiją** išei-
na – žinome, koks jis grįžta, – pikta kalba Gervinienė“ (24), „Na, aš **Vo-
kietijoje** nesu buvusi, bet esu mačiusi daug paveikslų **iš Vokietijos**, pa-
vyzdžiui, laikraščiuose, kalendoriuose“ (23) ir pan. Ypač griežtai Vokietiją
nuo lietuvininkų gyvenamos teritorijos atskiria Anės Tautrimienės (bei
Katrės Karalienės) tėvas, kai ji dar tik ketino tekėti už dabartinio savo vyro:

– Bet Berlynas... – Šalteikiui baidėsi širdis, pamanius apie tai, kad jo dukte
nuvyks ir dings **aname** bedievių Babely, iš kurio dar nieko gero nėra girdėjęs.
– Kas yra **Berlynas**? – Tai **pragaro prieangis lietuviškam žmogui**... – Šaltei-
kis atsimena, kad vienas sakytojas Berlyną kartą palyginęs su švento Jono regėtu
septyngalviu žvėrimi (103).

Vokiškosios „pusės“ atstovai šią skirtį suvokia lygiai taip pat, kaip lietu-
vininkai – tai parodo, pavyzdžiui, Mikėlio Tautrimo mintis: „Bet lietuviai
jokios ateities jau nebeturi, nusprendžia Tautrimas, jeigu tokių žmonių,
kaip štai Vilkas, **Lietuvoje** persvara“ (28).

Lietuvininką ir vokiečių atskiria fobiškas nusistatymas vienas kito atžvil-
giu: romane aiškios centro ir periferijos ribos (šalteikiškiai Anei atsilikę), šį
atotrūkį pabrėžia ne tik lietuvininkai, įtariai žvelgiantys į Vokietiją, bet ir
vokiškąją kultūrą palaikantys personažai (pasak Tautrimo, Šalteikių kaimo
gyventojas Vilkas – viduramžiško mąstymo).

Anksčiau aptartas konfliktas, kai kiekviena pusė laiko save viršesne, ga-
lima teigti, yra pagrindinis I. Simonaitytės romane vaizduojamos įtampos
tarp skirtingų kultūrų modelis – būtent šio pobūdžio nuomonių susidūri-
mai yra itin dažni, juos galima priskirti prie kūrinio savitumą nulemiančių
veiksnių. Dažniausiai vokiečiai atvyksta į giminaičių susibūrimus (laido-
tuves, vestuves, krikštynas) – tuomet intensyviai baramasi. Vokiečiais lai-
komi Gaidys ir Pempė ginčijasi su lietuvininku Gervinu krikštynose pas
Naujokus:

– Kodėl jis vokiškai dainuoja? Tegul, esą, savo ta pagarbinta kalba užtraukias
atitinkamą dainą, primena Pempė.

– Kad lietuviai jokių dainų neturi. Jie ir bažnytines giesmes tikrai iš vokiečių
teišsiverčia. Ir net nė patys neišsiverčia: vokiečiai jiems turi tai padaryti, – pareiškia
Gaidys.

– Dainų lietuvininkams nereikia, o dėl giesmių neteisybę kalbi, kaimyn, – mes čirime daug savo... – dabar atsiliepia Gervinas (258).

Ten pat esanti Pempienė lietuvininkus laiko netikusiais, pasak jos, šie patys kalti dėl nutautėjimo:

– Bet dabar <...> ar betruks dvylika metų, kaip jūs ir jūsų vaikai jau kalbėsite vokiškai? Ne, nebetruks taip ilgai. Paleistas pakalniui kamuolys prieš galą ritasi umaru į bedugnę. <...> Čia turiu pastebėti, kad pono Gaidžio tiesa: tokiai tautelei, kuri **nebepažįsta savigarbos**, – juo greičiau, juo geriau išmirti. Visa, **kas netikę, turi būti išnaikinta** (263–264).

Romane esama ir jaunesnės kartos atstovų, fobiškai žvelgiančių į vokiečius, pavyzdžiui, Marė Naujokienė (Viliaus Karaliaus sesuo). Ji nepatenkinta vokiečių apsilankymu savo sūnaus krikštynose ir priekaištauja vyrui:

– Kam tu tik pakvieteji tuos vokiečius? – atsisuko ji į vyrą. – Kokie jie **bjaurūs**, tiesiog **šlykštūs** žmonės! Ar mums dėl jų pakeisti, kas nuo seno įprasta? Nieku būdu! (244).

Į Grėtės ir Viliaus vestuves atvykusios Ursulos Tautrimytės jaunuoliai nepriima į savo tarpą: jie nepaaiškina merginai šventės eigos, tradicijų, tad ši nežino, kaip elgtis, ir kyla nesusipratimų, patiriama nuoskaudų, o tėvas Ursulą guodžia „primindamas, kiek pasisekimo ji turinti Berlyne“ (214). Svarbu akcentuoti, jog tarp jaunesniosios kartos lietuvininkų ir vokiečių kylančių konfliktų vaizduojama mažiau, o kritiškiausiai bei nepalankiausiai kitą kultūrą vertina senieji lietuvininkai.

Priešingas fobijai požiūris – manija – nėra vaizduojamas, galima tik numanyti, jog nutautėjęs lietuvininkas galėjo pasirinkti vokiškąją „pusę“ kaip pranašesnę: Anė, rašoma, jau nuo mažų dienų stengiasi viską daryti vokiškai. Kitas paminėtinas teksto elementas, glaudžiai susisiekiantis su fobiškomis nuostatomis, yra kietasprandžio lietuvininko stereotipas (tačiau aptinkamas „Viliuje Karaliuje“ retai). Šį stereotipą tekste kuria bei palaiko vokiečiai, pavyzdžiui, kunigas:

Ne kasmet pasitaiko tokių **kietasprandžių**. Kitais metais gal tokių nebebus. <...> su lietuviais reikia būti atsargiam. Jie ne tiktai klastingi, jie ir **dideli kietasprandžiai**. Jie gali ir moka kartais tol knisti, kol išknisa iš vietos (95).

Kitas veikėjas, Pempė, taip pat kartoja šį stereotipą Gaidienei: „Ne, ponija Gaidys, jie ne kvaili, tik jie kietasprandžiai“ (268). Tokia vokiečio nuomonė apie lietuvininką tarsi paaiškina, kodėl šis taip atkakliai gina savo įsitikinimus.

Tarp lietuvininko ir vokiečio

Suaugusieji kūrinyje lengvai bei aiškiai nusako lietuvininko ir vokiečio skirtumą, o vaikui tai padaryti gana sudėtinga: „Bet Tautrimas gimęs Lietuvoje, visai netoli, gretimame kaime. Jo tėvas, pasakojama, nė išlupk nemokėjęs vokiškai. Ar tai uniforma padaro jį vokiečių?“ (31), – svarsto Vilius. Kai Tautrimas pasako Viliaus tėvui, jog reikėtų vaikui trumpai nukirpti plaukus, ta mintis berniuko galvoje kelia įvairius klausimus, skatina abejoti esama tvarka:

Plaukus trumpai nukirpti! Vilius dar niekada rimtai nebuvo pagalvojęs apie tai, kad ir jis galėtų ir turėtų kitaip plaukus nešioti. Mokykloje mokytojo Stumbrio sūnaus, paskui žandaro Vernerio plaukai kitaip kirpti: pakaušis beveik nuskustas, priešakyje kuodas. <...> Bet jie vokiečiai, jie gali. Lietuvininkui tai nepritinka. Taip buvo vis kalbama, taip liko ir iki šiol.

Bet dabar Vilius mąsto ir mąsto: argi nepritinka, o jeigu nepritinka, tai **kodėl?** Tautrimas sakė, kad reikia, Tautrimas ir patsai... (32).

Nors tėvai Viliui nurodo buvimo lietuvininku sąlygas (šokti, trumpai kirptis plaukų negalima), tai nepadeda suprasti, kodėl. Tėvai siekia vaikams perduoti savo nuomonę apie kitą kultūrą, įskiepyti deramą elgesį – vaikai, kalbėdamiesi tarpusavyje, išsako šeimoje girdimas mintis:

- Vokiečiai kvaili – visai iš netyčių pareiškė Vilko Martynas.
- Kaip tu taip ką gali sakyti? – užpykęs pašoko Anskis.
- **Mano tėvas sako**, kad jeigu vokietis nemokėtų vokiškai kalbėti, tai jis turėtų kaip šuo loti (71).

Jie, kaip ir suaugusieji lietuvininkai, nepitaria tautomaišai: Vilius pyksta, nes jam patinkanti Lėnė meilika su vokiečiu (mokytoju Gerberiu), o Lėnės brolis, Vanago Kristupas, taip pat skaudžiai išgyvena dėl sesers elgesio: „Jis myli seserį, be galo ją myli, o ji eina su vokiečiu“ (83). Ypač griežtas Lėnės tėvas, kuris, sužinojęs apie dukrą ir Gerberį, labai smarkiai

ją muša: „Kad aš ir į cuktūžę pareisiu <...>, bet kad mano vaikas – vokiečio paklodė, tai geriau jokio vaiko!“ (123). Tačiau senosios bei jaunosios kartos požiūris į kitą ne visada sutampa, dėl šios priežasties kyla nesutarimų tarp šeimos narių. Tautrimai Viliui atsiunčia dovanų šilkinį kaklaraištį, o jo, pasak tėvo, ryšėti nevalia:

Viliaus veidas buvo nuraudęs, rankos drebėjo, vartant ir glostant kaklaraištį. Jam ant liežuvio buvo žodžiai: kodėl tik girtuokliai ir vokiečiai tegali gerai atrodyti?.. Bet jis nedrįso nieko sakyti.

– **Kad mano akys nematytų** tavęs tą balvoną užsidedant, – pareiškė tėvas Karalius.

Vilius ir tada nedrįso nieko atsakyti. <...> Dar vieni kiti metai, o tada **jis vis vien darys, ką norės**. Pagaliau jau paaugusio vyro tėvas vis tiek nebegalės aplopyti diržu (91).

Jaunuosius veikia vokiškoji aplinka, oficialioji vokiečių kultūra apsun-kina savasties išlaikymą, pavyzdžiui, mokytojas draudžia kalbėti lietuviškai:

– Aš papasakojau apie tai motinai – pradėjo dabar Anskis, – tai ji man sakė taip: „Nežiūrėkite į tai, o kalbėkite ir toliau lietuviškai, kaip kalbėję. O jeigu jis dar kartą ką sakys, tai atsakyk jam: „Pon mokytojau, aš negaliu peržengti ketvirtojo prisakymo.“

– Na, ar tu taip ir sakei? – pasišaipydamas paklausė Vilius.

– **Dar ne** (75).

Motinos patarimas neišsprendžia susiklosčiusios situacijos, pasinaudoti juo nėra taip paprasta (juk Anskis atsako „dar ne“), veikėjams sudėtinga „atsilaikyti“ prieš oficialiąją kultūrą: mokytojas, kunigas, žandaras ir pan. – vokiečiai.

Verta akcentuoti, jog esama jaunosios kartos atstovų, atmetančių vokiškumą, pavyzdžiui, Marė Karalike „myli visa, kas senoviška“ (177). Tačiau ši pozicija reikalauja didelių pastangų:

Bet kas apsilvilkęs laidyta arba gumine balta liemene, užsidėjęs apykaklę ir pasirišęs margą kaklaraištį, tasai tikrai jau nebemoka sveikintis. Tai tiesiog suaugę vienas su kitu.

Pasirišęs kaklaraištį, esi jau šiek tiek panašus į vokietį, o gal ir pusė vokiečio. Turbūt, dėl to gėda pakylėti kepurę prieš lietuvininką – žmogų be kaklaraiščio, ilgais plaukais. Nors ranka lyg iš įgimto papratimo dar ir krūpteli siekti galvos,

bet ji staiga sustimpa <...>. O atidarius burną lietuviškam sveikinimui, sustingsta liežuvis burnoje. <...>.

Martynas Vilkas tai žino iš patyrimo. Jis patsai yra šitokia liga persirgęs ir **kovojęs didelę kovą**. Bet jis kovoje laimėjo (232–233).

Vilius, priešingai nei Martynas, „nekovojo“: jis ir plaukus trumpai kerpasi, ir dėvi vokiškus „aprėdus“, šokdina merginas, vėliau ir sūnui liepia kalbėti vokiškai.

Jaunosios kartos padėtį galima vadinti esatimi „tarp lietuvininko bei vokiečio“; nes, nepaisant mėginimų atsispirti vokiškosios kultūros įtakai (Martyno Vilko „kova“ ar Marės Karalikės vertinimas to, kas „senoviška“), kūrinio tekste akcentuojama, jog kaimo mergaitės ar iš kariuomenės sugrįžęs Anskis ėmė sveikintis vokiškai – įtakos neišvengiama. Ypač gerai tarpinę būseną iliustruoja kitas Anskio pavyzdys: Grėtė Karalienė, išgirdusi jį su Gaidiene vokiškai sveikinantis („maloningoji ponია“, – sako jis), stebisi: „Iš kur Anskis išmoko tokio mandagumo! Paprastai lietuvininkas žmogus veikiau liežuvį nusikąstų, negu pasakytų kada nors „gnėdige Frau“ (243) – kitatautė aplinka nejučia keičia šalteikiškius.

Viliaus Karaliaus požiūris

Pagrindinis romano personažas – Vilius Karalius – išskirtinis charakteris, kurį labiausiai iš kitų skiria išdidumas bei pasipūtimas. Veikėjas ir pats įžvelgia esąs kitoks: „Tiesa, Vilius jaučia ir pats, kad jis yra kitokio būdo, negu kiti namiškiai ir, apskritai, šalteikiškiai“ (111). Jo savitus būdo bruožus pastebi ir kūrinio veikėjai, pavyzdžiui, Lėnė:

Bet ji pastebėjo, kad Viliaus Karaliaus žodžiai neatitinka jo tono. Girdėti, lyg koks **pasipūtimas** ar **pasimėgavimas** savo paties kalba. <...> Kad Vilius **moka pūstis**, ji žino jau iš seniau. Lėnė atsimena, kad jis, būdamas kariuomenėj, parėjo atostogų, tai, kaip kalbėjo žmonės, beveik nė vieno žmogaus „nebepažinęs“. O jeigu su kuo kalbėjęs, tai **tik vokiškai** arba nors įpindavęs nesuprantamų **vokiškų žodžių**. Tik <...> tėvas Karalius aiškiai pasakęs, kad tokiems vokiečiams jo namuose nesą vietos. Tada jis šiek tiek pasitaisęs (126).

Vilius – turtingas ūkininkas, mėgstąs pasipuikuoti savo padėtimi: jo vaiko krikštynos turi būti „ne tokios ubagiškos, kaip Naujoko“ (278). Nuo pat vaikystės, kai norėjo ryšėti šilkinį kaklaraištį ar trumpai kirptis plaukus,

jį traukia vokiškoji kultūra: suaugęs Vilius puošiasi pagal vokišką madą, šoka, sūnui duoda vokišką vardą, keliantį pasipiktinimą Katrei Karalienei (Viliaus motinai): „Lyg lietuviškų vardų jau nebebūtų!“ (278). Prie šio personažo charakterio itin dera kita kultūra – juk „vokiškais“ giminaičiais galima puikuotis, ką Vilius ir daro: „Jau nuo pat pirmos dienos, kaip tik Vilių pažįsta, ji [Grėtė – I. A.] žino, kaip jis didžiuojasi savo berlyniškiais giminėmis“ (285). Viliaus mintys tik patvirtina jo pasipūtimą, vyras išties vertina vokiškajai kultūrai priskiriamus miestiečius:

Kokie ten ūkininkai! Prieš mane tik... – Jis norėjo garsiai pasakyti: „Prieš mane **tik utėliai**“, bet apsižvalgė, lyg pajutęs ką savo artybėje. <...> Viliaus krūtine, kaip kiekvieną, taip ir ši kartą, pagalvojus apie savo arklius, perbėga **pasididžiavimo** banga <...> jis skuba namo svečių pasitikti. Grėtė tikriausiai nosies neiškiš iš namų ir neparodys jiems tokios **meilės**, tokios **pagarbos**, kokios **reikalauja** miesto žmonės, **berlyniečiai** (281).

Vis dėlto šio veikėjo santykis su kita kultūra priklauso nuo jo temperamento: norėdamas pasipuikuoti Vilius būna palankus vokiečiams, tas pats pasipūtimas jį verčia į pastaruosius žvelgti priešišškai:

Bet Vilius trinkteli dar energingiau, **tyčia**, ir **didžiuodamasis** atkerta:

– Mano tėvo sūnus žino, ką jis daro. O kad mes, anot vokiečių, šiookie ir tokie, tai **kam dar rodyti mandagumą**? Vis vien nieko gero jie apie mus nepasakys. Jeigu mes pareiškiamo savo nuomonę, kuri pamatuota ir teisinga, tai sakoma, kad mes, lietuvininkai, esą įžūlūs; o jeigu mes iš mandagumo tylime, tai sakoma, kad mes bailūs. Bet bailaus lietuvininko, rodos, dar niekas nėra matęs (259).

Romane užsimenama, esą „nei jam rūpi lietuviai, nei jam rūpi vokiečiai, nors tiesą sakant...“ (276). Konkretus atsakymas tekste nutylimas, tačiau nepastovus Viliaus elgesys išduoda jo idiokrazišką požiūrį į kitatautį.

Išvados

Imagologinis perskaitymas aiškiai apibrėžia I. Simonaitytės romano „Vilius Karalius“ personažų nuostatas – ypač jame ryškus fobiškas požiūris į vokiškumą. Dažniausiai kūrinyje lietuvininkas žvelgia nepatikliai, iš aukšto į vokiečių, o šis lygiai taip pat į lietuvininką – vyrauja dviejų fobiškų „pusių“ susidūrimas, pasireiškiantis modernios ir viduramžiškos ar atsilikusios

mąstysenos, miesto bei kaimo (t. y. centro ir periferijos) priešpriešomis. Sekant D. H. Pageaux galima teigti, jog „Viliuje Karaliuje“ vaizduojama simbolinė vokiškosios (arba lietuvininkų, jei žvelgiama iš kitataučių pozicijos) kultūros mirtis, tuo labiau jog visiškai neaptinkamas pusiausvyrą, kultūrų dialogą atkuriantis požiūris – filija. Priešingo fobiškajam – maniško – žvilgsnio taip pat romane nėra, jį galima tik numanyti: nutautėję ir itin kitą kultūrą vertinantys lietuvininkai galėjo pasirinkti vokiškąją „pusę“ kaip viršesnę. Manijos nebuvimą galima laikyti apgalvotu kūrėjos žingsniu, mat ji suteiktų atsvarą fobijai ir trikdytų minėtos simbolinės mirties idėją. Kietasprandžio lietuvininko stereotipas, aptinkamas tekste retai ir išsakomas vokiečių, paaiškina, kodėl lietuvininkas taip atkakliai gina savo įsitikinimus.

Nors esama jaunosios kartos lietuvininkų, griežtai atmetančių vokiškąją kultūrą kaip ir senieji (pavyzdžiui, Marė Karalikė, vėliau – Naujokienė), vis dėlto jų esatį galima vadinti „tarp lietuvininko ir vokiečio“, nes vokiškumas juos (pa)veikia: nejučia imama tarpusavyje sveikintis vokiškai, Vilius Karalius šoka ir kt. Vilius Karalius iš visų tarpo išsiskiria kaip itin savito charakterio veikėjas, vienintelis idiokraziškojo požiūrio atstovas.

L i t e r a t ū r a

- Kubilius 1987 – Vytautas Kubilius. *Ievos Simonaitytės kūryba*. Vilnius: Vaga.
- Leerssen 2007 – Joep Leerssen. *Imagology: History and method. Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters. A Critical Survey*. Amsterdam, New York: Rodopi, 17–32.
- Leerssen – Joep Leerssen. *National identity and national stereotype*. Prieiga internetu: <http://www.imagologica.eu/leerssen>.
- Pageaux 1995 – Daniel Henri Pageaux. Recherche sur l'imagologie: de l'Histoire culturelle à la Poétique. *Revista de Filologica francesa*. Prieiga internetu: <http://revistas.ucm.es/index.php/THEL/article/viewFile/THEL9595330135A/34104>.
- Pageaux 1989 – Daniel Henri Pageaux. De l'imagerie culturelle à l'imaginaire. *Précis de littérature comparée*. France: Presses Universitaires de France, 133–161.
- Simonaitytė 1977 – Ieva Simonaitytė. *Vilius Karalius*. Vilnius: Vaga.
- Vaičiulėnaitė-Kašelionienė 2012 – Nijolė Vaičiulėnaitė-Kašelionienė. Keli Paryžiaus įvaizdžio aspektai lietuvių literatūroje: imagologinis tyrimas. *Žmogus ir žodis*, nr. 2, 21–30. Prieiga internetu: <http://www.biblioteka.vpu.lt/zmogusirzodis/PDF/literaturologija/2012/vaicul-kas21-30.pdf>.

Irma Antanaitytė

BETWEEN THE GERMAN AND MINOR LITHUANIAN: THE PERUSAL OF “VILIUS KARALIUS” NOVEL FROM IMAGOLOGICAL PERSPECTIVE

Summary

The aim of this article is to read Ieva Simonaitytė's "Vilius Karalius" novel using imagology theory. The most attention in the text is paid to the attitudes to one another of the Germans and Minor Lithuanians. The author analyzes the novel of 1977 edition using four attitudes towards other culture distinguished by French imagologist Daniel-Henri Pageaux: mania, phobia, philia, idiocracy. The contrast between the centre and the periphery described by another imagologist Joseph Leerssen are used as secondary methodological support for this article; the attention is paid to the stereotype.

The domination of phobic attitude towards a foreigner is revealed in the novel. Germanified Minor Lithuanians are perceived as Germans by the characters of the novel. The Minor Lithuanian is looked at as if he were a representative of lower class, a straggler, whereas the Minor Lithuanian looks suspiciously at the German. This separation is spreading through urban and rural (i.e., the center and the periphery), the modern and medieval thinking oppositions. The young generation of Minor Lithuanians as opposed to the older one do not judge the Germanification as hard. Their existence is "between the German and the Minor Lithuanian". Even though there are characters of young generation who strongly rebut against Germanification, there are also those who adopt the elements of other culture voluntarily (Vilius Karalius is dancing, cuts his hair short, etc.) as well as characters who do that imperceptibly (village girls begin to greet in German, etc.).

The article discusses idiocracy, another relation to German culture that describes the main character's, Vilius Karalius, behavior. In addition to that, the author mentions other characteristics of the novel: implied approach of the mania, absence of philia, the stereotype of stiff-necked Minor Lithuanian. The perusal of this novel using imagology theory is unfolded as an action that concretizes and emphasizes attitude of novel characters in respect to foreigners.